

Тема 10. Особливості форм організації освітнього процесу у початковій школі

План.

1. Сутність класно-урочної системи навчання.
2. Урок як основна форма навчання.
3. Педагогічні вимоги до уроку; підготовка вчителя до уроку; типи уроків та їх структура; схема аналізу уроку; шляхи підвищення ефективності уроку.
4. Нетрадиційні форми навчання.
5. Позаурочні форми навчання.

Основні поняття теми: класно-урочна система навчання, форми організації, урок, класифікація уроків, структура уроку, елементи уроку.

Література:

1. Карпенчук, С. Теорія і методика виховання [Текст] / С. Карпенчук - К. : Вища школа, 2005.- 343 с.
2. Малафіїк І.В. Дидактика новітньої школи: Навчальний посібник / І.В.Малафіїк. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. – 632с
3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Науково-методичний посібник. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. — 3-тє вид., стереотип. — К. : Академвидав, 2009. — 560 с. — (Серія «Альма-матер»).

Інтернет-ресурси:

- https://pidru4niki.com/19521027/pedagogika/tipi_struktura_urokiv
http://bnrc-kam-pod.at.ua/Pedagogu/Z_DOSVIDY/dosvid_danishhuk.pdf
<https://www.pedrada.com.ua/article/1858-yakiy-vn-standartniy-urok-u-pochatkovy-shkol>

1. Сутність класно-урочної системи навчання.

Автором її є великий чеський педагог Ян Амос Коменський (1592- 1670). Суть цієї форми він обґрунтував у “Великій дидактиці”. Вчений виходив із положення, що людина – це частинка природи, а тому на її навчання і виховання можна перенести ті закономірності, які діють у природі. Якщо в природі панує чіткий порядок, послідовність, систематичність, то й у навчанні дітей усі ці принципи теж повинні використовуватися. Вони і покладені в основу класно-урочної форми організації навчання.

Необхідно зазначити, що в період поширення братських шкіл на території Західної України і Західної Білорусі (кінець XVI – перша половина XVII ст.) елементи класно-урочної форми організації навчання були необхідними атрибутами цих шкіл. Цілком імовірно, що Коменський міг знати досвід цих шкіл і використати його в своїх педагогічних пошуках.

Однак, для того, щоб виявити її внутрішні резерви, механізми її функціонування, її потенціальні можливості, позитивні і негативні риси необхідно розглянути її як систему, для цього слід визначити усі функціонально-морфологічні системні компоненти (характеристики). Саме з цієї причини класно-урочну форму організації навчання називають класно-урочною системою навчання, оскільки ця форма володіє багатьма ознаками системи. І сьогодні вона поширилася в усій Східній і Західній Європі і продовжує бути хоча не єдиною, проте основною, в багатьох країнах світу системою навчання.

Коменський, висунувши принцип загального навчання (“всіх навчати всього”), дав відповідь на запитання: “Як можна навчанням задовольнити яку завгодно кількість дітей?”.

Класно-урочна система навчання характеризується такими особливостями:

1. Усі діти, які вчать в школі, поділяються на класи з твердим, стабільним складом учнів у кожному з них.

2. Кожний клас складається з учнів приблизно однакового віку, однакового рівня знань.

3. Для кожного класу намічається певна програма, яка повинна бути виконана протягом року.

4. Наприкінці кожного року учні, які задовільно засвоїли курс, намічений програмою, переводяться у відповідно вищий клас.

5. Кожний клас займається в окремому приміщенні (класній кімнаті).

6. Начальні заняття проводяться в формі певних уроків з окремих навчальних предметів, які змінюють один одного за певним, твердо встановленим розписом і які мають твердо встановлену тривалість у часі.

7. Найважливішою формою роботи на уроці є спільна робота всього класу над одним і тим же матеріалом під безпосереднім керівництвом учителя.

8. Поряд із загальнокласною роботою уроки включають також бригадну й індивідуальну роботу окремих учнів із застосуванням різноманітних методів викладання під керівництвом учителя.

Класно-урочна система навчання передбачає дві системи розподілу роботи серед учителів: а) систему класних учителів; б) систему предметних учителів.

Система класних учителів полягає в тому, що клас має лише одного вчителя – керівника, який об'єднує в своїх руках все викладання. Ця система має низку переваг:

1. Учитель може краще і всебічніше вивчити своїх учнів, їх здібності й інтереси, їх позитивні й негативні особливості, їх домашню обстановку. Через те він може краще організовувати педагогічний процес і легше здійснювати індивідуальний підхід до окремих учнів.

2. Об'єднуючи в своїх уроках усі навчальні предмети, класний учитель може добитися кращої координації і зв'язку між ними.

3. Класний учитель має можливість більш доцільно розподіляти роботу протягом дня і тижня відповідно до вимог шкільної гігієни й дидактики.

4. Керівництво самостійною роботою учнів, встановлення нормальних взаємовідносин між класною і домашньою роботою також значно полегшується.

Однак тому, що важко, а іноді й неможливо об'єднати в одній особі ґрунтовні знання з усіх навчальних предметів, які входять у програму роботи школи, система класних учителів застосовується лише в початковій школі.

Система предметних учителів полягає в тому, що кожний учитель викладає тільки одну дисципліну, або дві-три споріднені. Вона дає можливість концентрувати увагу тільки на одній галузі знань. У зв'язку з цим цей вчитель може стати добрим знавцем свого предмета, високим професіоналом.

Другою перевагою цієї системи є те, що зміна викладачів вносить різноманітність у класну роботу. Горизонт учнів значно розширюється, коли вони в своїй навчальній роботі зустрічаються з багатьма вчителями, з різними характерами, різноманітними підходами.

Однак, якщо між викладачами одного і того ж класу немає певної домовленості й злагодженості в роботі їх різноманітні підходи стають іноді суперечливими, а тим часом немає нічого більш антипедагогічного й шкідливого, як відсутність єдиної системи у вихованні й навчанні.

Комплектування класів. Педагогічне комплектування полягало в тому, що всіх дітей поділяли за їх здібностями. І ще на зорі впровадження класно-урочної форми організації навчання була спроба комплектування класів “за здібностями”. Проте вважалося, що практика класифікації дітей “за здібностями” завдала великої шкоди школі. Ця шкода виявилася, насамперед, в ослабленні відповідальності учителя за свою роботу.

Наша педагогіка виходить з того, що кожний учень, що відстає, може стати передовим при правильному підході до нього педагога, при стимулюванні самодіяльності учня. Кожний слабкий учень може стати сильним, під відповідним керівництвом кожен може повністю розвивати всі свої здібності і сили.

Позитивні якості системи:

- ефективно використовуються знання, досвід, фізичні і духовні сили вчителя, система дає можливість охопити навчанням і вихованням велику кількість дітей;
- створює умови для використання колективної праці;
- дає змогу виховувати у колективі і через колектив;
- у ній наявний соціальний фон, на якому учень може порівняти себе, свої успіхи і невдачі;
- можна використовувати метод прикладу;
- надає можливість створити чітку структуру навчального процесу, зробити його організованим, впорядкованим і т.д.

До характерних рис системи належать:

- ✓ сталий склад учнів класу;
- ✓ чіткий початок і кінець занять як упродовж робочого дня, так і всього року;
- ✓ єдина для всіх учнів класу навчальна тема,
- ✓ провідна роль учителя у навчально-виховному процесі.

Негативні риси системи:

- невеликі можливості для врахування у навчальному процесі індивідуально-типологічних якостей кожного учня, його задатків і здібностей, особливостей сприймання матеріалу, рівня розвитку;
- дуже малі можливості для здійснення управління процесом засвоєння знань стосовно кожного конкретного учня;
- орієнтація на “середнього” учня в просуванні його від незнання до знання, що виявляється в однакових для всіх цілях, змісті, методах і засобах навчання.

Основними поняттями, за допомогою яких розкривається суть класно-урочної системи навчання, є поняття класу та поняття уроку.

Уперше чіткий поділ на класи вводиться відомим педагогом **Штрумом (1507-1589)** в організованій ним знаменитій **Страсбурзькій гімназії**. Штрум поділяв усіх учнів на 9 відділів. Для кожного відділу намічався певний курс занять, що їх повинен був відділ проробити протягом року. По закінченні річного курсу проводилися перевідні іспити. На чолі відділу стояв окремий учитель,

який об'єднував у своїх руках все навчання, що, проте, майже в усіх відділах мало тільки один навчальний предмет-латинську мову.

Найважливішою передумовою успіху в навчанні Коменський уважав чіткий поділ усього курсу занять на класи. Кожен клас повинен мати свою, точно встановлену програму, і, по можливості, своє окреме приміщення. Таким чином, з попереднього видно, що поняття "**клас**" має широке змістове наповнення: клас розглядається як група учнів, яка має стабільний склад, в який входять учні однакового віку і однакового часу навчання в школі, починаючи з часу вступу до школи. Крім того, поняття класу характеризує і рівень розумового розвитку учнів (вважається, що учні вищих класів мають вищий рівень розумового розвитку), а також рівень засвоєних знань (вважається, що учні старшого класу володіють більшим фондом накопичених знань, тобто їх знання про природу, суспільство і людину є значно багатшими. Однією з умов збереження стабільності класу в процесі навчання в школі є збереження сталого складу учнів при зростанні часу навчання у школі.

Заняття в класах мають бути загальнокласними, фронтальними, щоб усі учні разом працювали над одним і тим же матеріалом. Одну з основних причин, які гальмували і роботу, і успіхи середньовічної школи, Коменський вбачав саме в тому, що "не було способу вчити одночасно всіх учнів одного й того ж класу; сили витрачалися на заняття з окремими учнями; якщо учнів бувало досить багато, то наставникам доводилося працювати як працює віл.

Щоб усі учні одного класу могли в один час займатися одним і тим же, Коменський вважає необхідним:

1. Починати навчальний курс тільки раз на рік, подібно до того, як сонце тільки один раз на рік (навесні) починає свою діяльність для всього рослинного світу.

2. Розподіляти все, що має бути пройдено так, щоб на кожний рік, місяць, тиждень, день, навіть на кожну годину припадала певна задача, щоб усіх їх вести без будь-якої перешкоди і одночасно доводити до мети.

Загальна характеристика системи навчання дає можливість легко конкретизувати її конкретні риси і ознаки. Системна властивість класно-урочної системи навчання може з'явитися лише за умови, що упродовж усього навчання зберігатиметься сталий склад учнів у кожній із вікових груп-класах. Є основна форма організації – урок, це закінчена за змістом частина процесу навчання, яка має однаково тривалість протягом усього періоду навчання. Чергування уроків здійснюється за твердим розкладом. Урок – це форма взаємодії учителя і сталого складу учнів (макрогрупи).

У межах кожного конкретного уроку можуть існувати різні види взаємодії: учитель-клас, клас-група, учитель-учень, клас-учень, група-учень, учень-учень тощо.

Однією з модифікацій класно-урочної форми організації навчання є лекційно-семінарська форма, вона прямо не вказує, наприклад, на сталий склад учнів. До сталого складу учнів вона є просто індиферентною, це одна з далеких модифікацій класно-урочної системи навчання, для несталою – це просто форма організації занять. Це зумовлено тим, що вона не передбачає таких форм організації навчання, в яких сталий склад учнів є обов'язковий.

Лекційно-семінарська форма організації навчання виникла одночасно із появою вищих навчальних закладів. Вона є домінуючою у вищих навчальних закладах нині, а в останній час набула широкого використання у загальноосвітній школі, особливо у школах нового типу. Крім лекцій та семінарів, які є її дуже важливими компонентами, не менш важливою складовою є самостійна робота учнів чи студентів у період між ними. Саме цей вид роботи є зв'язуючою ланкою між лекціями і семінарами. Виділимо позитивні та негативні риси цієї організаційної форми навчання.

Позитивні: охоплення навчанням великої кількості студентів, учнів; сприятливі умови для забезпечення високого наукового рівня вивчення матеріалу; економія часу, необхідного для вивчення матеріалу; розподіл праці між учителем і учнем, що створює умови для кращого виконання своїх функцій кожним із них, ніж тоді, коли такого розподілу немає; полегшення розкриття логіки предмета і створення наукової перспективи; продуктивніше використання сучасних засобів навчання.

Негативні: стосунки між учасниками навчального процесу стають чисто функціональними, формальними; учні не взаємодіють між собою через навчальну діяльність; відсутність умов для врахування індивідуальних відмінностей учнів, здійснення поточного контролю знань; на лекції учні отримують тільки інформацію, засвоєння якої йде через самостійну роботу та інші форми занять.

Індивідуальна форма навчання не визначає ніякого впорядкування занять ні в часі, ні в просторі, не визначає ніякої організації занять, а акцентує лише увагу на характері взаємодії між учителем і учнем, тому вона не є системою навчання а є просто формою навчання.

Таким чином, ми маємо одну-єдину систему навчання – класно-урочну, всі інші – це форми організації занять, які не мають системних властивостей.

Усвідомлення вчителями позитивних та негативних рис урочної, індивідуальної та лекційно-семінарської форм організації навчання, а з іншого боку – посилена увага педагогічної громадськості до проблем врахування в навчально-виховному процесі індивідуальних відмінностей школярів зумовили інтенсивний творчий пошук учителів у напрямі органічного поєднання позитивних якостей, рис усіх форм навчання в єдине ціле.

Отже, індивідуальна та групова форми організації занять мають цілу низку позитивних і негативних якостей. Однією з модифікацій групової форми організації навчання є класно - урочна система навчання. Застосування системного підходу до вивчення класно-урочної системи навчання дає можливість всебічно і глибоко з'ясувати її суть та особливості використання. Одним із варіантів здійснення класно-урочної системи є лекційно-семінарське навчання, яке також має позитивні і негативні якості, характерні для групової форми організації навчання та класно-урочної системи навчання.

Урок - основна форма організації навчання

У сучасній школі класно-урочна форма є головною (основною), її ключовим компонентом є урок. Урок - це "відрізок" навчального процесу, який є викінченим у смислового, часового й організаційного відношенні. Незважаючи на малу тривалість, уроки мають ті структурні компоненти, які характеризують процес навчання в цілому, зокрема: цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольнo-регулювальний та оцінно-результативний. Тому від ефективності уроків залежить ефективність навчального процесу.

Над удосконаленням уроку працює багато теоретиків і практиків усього світу. Вироблені загальні вимоги до уроку, які повинен знати кожен педагог і дотримуватися їх повсякчас.

З-поміж **загальних вимог**, яким повинен відповідати сучасний урок, виділяються такі:

1. Побудова уроку на основі закономірностей навчального процесу.
2. Оптимальне поєднання і реалізація на уроці всіх дидактичних принципів і правил.
3. Чітке визначення завдань уроку.
4. Зв'язок з раніше засвоєними знаннями й уміннями, опора на суб'єктний досвід школяра.
5. Встановлення міжпредметних зв'язків, усвідомлених учнями.
6. Стимулювання й активізація розвитку всіх сфер особистості
7. Ефективне використання педагогічних засобів.
8. Забезпечення умов для продуктивної пізнавальної діяльності учнів з урахуванням їхніх інтересів, нахилів і потреб.
9. Формування практично-необхідних знань, умінь, навичок, раціональних прийомів мислення та діяльності.
10. Формування уміння вчитися, потреби постійного поповнення своїх знань.
11. Логічність і емоційність усіх етапів навчально-пізнавальної діяльності.
12. Діагностика, прогнозування, проектування і планування кожного уроку.

Кожний урок реалізує **триєдине** завдання: навчити, розвинути, виховати. За цим критерієм загальні вимоги до уроку конкретизуються дидактичними, розвивальними і виховними вимогами.

До дидактичних (освітніх) вимог належать:

- а) чітке визначення освітніх завдань кожного уроку;
- б) раціональне визначення змісту уроку з урахуванням соціальних і особистісних потреб;

в) впровадження новітніх технологій пізнавальної діяльності;
г) раціональне поєднання різноманітних форм і методів навчання;
г) творчий підхід до побудови структури уроку;
д) поєднання різних форм організації навчальної діяльності учнів; е) забезпечення оперативного зворотного зв'язку; дієвого контролю і оцінювання.

До розвивальних вимог належать:

а) формування і розвиток в учнів позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності, творчої ініціативи й активності;
б) вивчення й урахування рівня розвитку та психічних властивостей учнів, проектування "зони найближчого розвитку";
в) стимулювання нових якісних змін в інтелектуальному, емоційному, соціальному розвитку учнів.

Виховні вимоги до уроку включають:

а) визначення виховних можливостей навчального матеріалу, діяльності на уроці;
б) постановку і формування виховних завдань, зумовлених метою і змістом навчальної роботи; інтересами учнів, їх суб'єктивним досвідом;
в) формування в учнів життєво необхідних якостей: старанності, відповідальності, ретельності, охайності, самостійності, працездатності, уважності, чесності та ін.;
г) формування світоглядної, моральної, правової, політичної, художньо-естетичної, трудової, економічно-екологічно-фізичної культури;
г) співробітництво і партнерство з учнями, зацікавленість у їхніх успіхах.

Крім перерахованих вимог до уроку, в педагогічній літературі виділяються й інші вимоги: організаційні, психологічні, управлінські, санітарно-гігієнічні, етнічні та ін.

Типи і структура уроків

Урок є складним "відрізком" навчального процесу. Як усі складні об'єкти, уроки можуть бути поділені на типи за різними ознаками. За якими ж ознаками групуються уроки? Проблема ця дуже складна і не вирішена остаточно ні у світовій, ні у вітчизняній дидактиці. Кількість класифікацій сьогодні вираховується десятками.

Із педагогів минулого найстрункішу класифікацію уроків дав *К. Д. Ушинський*. Він виділив такі типи уроків:

1) уроки змішані, метою яких є повторення вивченого, пояснення і закріплення нового матеріалу,
2) уроки усних вправ,
3) уроки письмових вправ,
4) уроки перевірки й оцінки знань, які проводяться після певного періоду навчання та наприкінці навчального року.

Сучасна дидактика в цілому зберігає розроблену К. Д. Ушинським класифікацію уроків, але дещо її уточнює.

Основними типами уроків, які проводяться в школі, є такі:

1) комбіновані (змішані);

2) уроки засвоєння нових знань;

3) уроки засвоєння навичок і умінь;

4) уроки застосування знань, навичок і умінь;

5) уроки узагальнення і систематизації знань;

6) уроки перевірки, оцінки і корекції знань, навичок і умінь (В.О. Онішук, М.А. Сорокін, М.І. Махмутов та ін.).

Вищезазнані типи уроків входять до системи, створеної на основі дидактичної (навчальної) мети занять. Класифікація уроків за основною дидактичною метою є найзручнішою для вчителя. Складаючи календарний або тематичний план занять, учитель розподіляє уроки на весь розділ за дидактичною метою: якщо вивчаються поняття, закони, теорії і ставиться завдання свідомого і міцного засвоєння їх учнями, то такі заняття належать до уроків засвоєння нових знань; якщо ж

передбачається формування в учнів навичок, то такі заняття належать до уроків засвоєння вмінь і навичок. Після вивчення великих і важливих розділів вводяться уроки узагальнення і систематизації знань.

Під поняттям "структура уроку" розуміють побудову уроку: елементи або етапи будови уроку, їх послідовність, взаємозв'язки між ними.

Характер елементів структури визначається тими завданнями, які постійно слід вирішувати на уроках певного типу, щоб найбільш раціональним шляхом досягти тих чи інших дидактичних завдань. Характер і послідовність цих завдань залежать *від* логіки і закономірностей того навчального процесу, який реалізується на уроках певного типу. Зрозуміло, що логіка засвоєння знань відрізняється від логіки засвоєння умінь і навичок, а тому й відрізнятиметься структура уроків відповідних типів. У зв'язку з цим кожний тип уроку має власну структуру.

У структурі кожного типу уроку є внутрішня структура кожного етапу (мікроструктура). Вона визначається найдоцільнішим добром методів, прийомів і засобів навчання, необхідних для вирішення поставлених навчальних завдань. Наприклад, етап сприймання й усвідомлення учнями навчального матеріалу може відбуватися на основі лекції вчителя, проблемного викладу, евристичної бесіди, демонстрування кінофільму, самостійної роботи з підручником, таблиць тощо. Етап осмислення знань - за допомогою ширшої мисленнєвої діяльності учнів: аналізу вивчених матеріалів або здобутих фактів, порівняння, узагальнення, розкриття логічно-наслідкових зв'язків, формування висновків, виконання проблемних завдань тощо.

Сьогодні вчитель вільно вибирає структуру уроку. Йому не обов'язково дотримуватися формального поєднання і послідовності етапів уроку. Але при цьому вчитель не може допускати порушення закономірностей пізнавальної діяльності, не враховувати її ефективності. Важливим сучасним положенням є також те, що доцільність тих чи інших типів і структур уроку пропонується оцінювати за кінцевим результатом процесу навчання, а не за структурною досконалістю окремих уроків.

Комбінований (змішаний) урок має класичну чотириетапну структуру, яка бере свій початок від Я.А. Коменського і И.-Ф. Гербарта. Вона спирається на формальні ступені (рівні) навчання: підготовку до засвоєння нових знань; засвоєння нових знань, умінь; їх закріплення і систематизацію; застосування на практиці. Етапи комбінованого уроку визначаються так:

1. Повідомлення теми, мети і завдань уроку, мотивація учіння школярів.
2. Перевірка, оцінка і корекція засвоєних раніше знань, навичок і вмінь.
3. Відтворення і корекція опорних знань учнів.
4. Сприймання і осмислення, узагальнення і систематизація учнями нових знань.
5. Підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання.

З наведеної структури видно, що комбінований урок має досягти двох або кількох рівнозначних освітніх цілей. Етапи уроку можуть бути скомбіновані в будь-якій послідовності, що робить його гнучким і придатним для вирішення широкого кола навчально-виховних завдань.

З усіх зазначених типів комбінований урок найпоширеніший у сучасній загальноосвітній школі. Згідно з деякими даними комбіновані уроки займають 75-80% від загальної кількості уроків, що проводяться. Цей тип уроку здебільшого використовується в початкових і середніх класах.

Готуючись до занять, учитель детально продумує їх цільові установки, зокрема конкретні освітні, розвиваючі та виховні завдання, які він буде вирішувати на кожному етапі уроку. Без цього урок буде мати аморфний характер.

Організація учнів до активної участі в навчальному занятті не повинна забирати багато часу. Важливо залучити їх до роботи з першої хвилини. Саме тому початок уроку повинен бути динамічним, давати учням заряд енергії, бадьорості, діловитості.

Повторювально-навчальна робота щодо пройденого матеріалу є досить важливим етапом комбінованого уроку. Її навчальне значення обумовлене трьома положеннями: 1) якщо учень передбачає, що його знання будуть перевірені, то він краще готується до уроку; 2) перевірка знань завжди пов'язана з активним відтворенням матеріалу, що є кращим засобом його засвоєння; 3)

повторення і перевірка знань пов'язані з мовленнєвим(словесним) відтворенням вивченого матеріалу, що, природно, сприяє розвитку мови і мислення.

Це означає, що підлягати перевірці і відтворенню повинні знання не окремих учнів, а всіх учнів класу. Тому передові вчителі, не відмовляючись від індивідуального усного опитування, широко застосовують фронтальне й ущільнене опитування, а також виставлення учням поурочного балу.

Поряд з різними методами усного опитування в школах поширена методика письмових відповідей учнів на запитання з пройденого матеріалу. Досвідчені учителі мови, математики, фізики, хімії поєднують перевірку знань з виконанням різноманітних вправ, усним вирішенням задач і прикладів, виконанням графічних робіт та роботою над таблицями, схемами тощо.

Повторювально-навчальна і перевірна робота має поєднуватися з актуалізацією (відтворенням, оживленням у пам'яті) знань, навичок і вмінь, які повинні стати опорою для засвоєння нових понять.

Повідомлення теми, мети і завдань уроку. Тему кожного уроку учитель повідомляє на початку заняття або при переході до роботи над новим матеріалом. При цьому важливо її чітко сформулювати, визначити завдання уроку й основні питання, які учні повинні засвоїти (освітні завдання уроку). Водночас учитель наголошує на необхідності активності й самостійності при осмисленні та засвоєнні нової теми, що спричиняє розвиваюче завдання уроку. В інших випадках підкреслюється необхідність засвоєння учнями світоглядних, моральних, естетичних ідей, і таким чином визначається виховне завдання заняття. Повідомлення теми, мети і завдань уроку сприяє підвищенню організаційної чіткості і цілеспрямованості уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів. Пригадаємо, що під мотивом учіння розуміють внутрішні імпульси, які спонукають учнів до активної пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння і застосування знань, навичок і вмінь. Звідси мотивація учіння - це застосування різних способів і засобів формування в учнів позитивних мотивів учіння.

Способи мотивації можуть бути різні: постановка проблемного навчального завдання, створення проблемної ситуації, ситуації успіху, повідомлення учням практичної, теоретичної чи соціальної значимості вивчуваного матеріалу, формування інтересу до знань, процесу а набування.

Мотивація учіння не складає окремого етапу уроку. Ця робота ведеться протягом усього уроку.

Сприймання, осмислення і засвоєння (запам'ятовування) нового матеріалу. Сприймання є першим етапом процесу засвоєння учнями навчального матеріалу. Найбільш успішно цей процес забезпечується правильним поєднанням усього викладу, наочних посібників і самостійної роботи учнів з підручником. При первинному сприйманні учні усвідомлюють і запам'ятовують основні факти, події, ознаки, властивості предметів, явищ, процесів, відомості про те, коли, що і як відбувалось, до яких наслідків призвело. Проте, це сприймання є поверховим, неповним і не зовсім точним - таким, що не дає ґрунтовних знань.

Тому після первинного ознайомлення з новим матеріалом і усвідомленням зовнішніх ознак та властивостей учитель організовує його поглиблене вивчення. Ця робота може мати різні варіанти:

а) учитель сам двічі викладає новий матеріал за допомогою розповіді, пояснення, бесіди, а потім переходить до опитування учнів за його змістом;

б) учитель спочатку сам пояснює новий матеріал, а потім організовує самостійну роботу учнів з підручником з метою глибшого осмислення і засвоєння нової теми;

в) учитель визначає тему і мету уроку, створює проблемну ситуацію, визначає питання, які учні повинні засвоїти, а по тім організовує їх самостійну роботу з підручником. Після цього проводиться бесіда з метою поглибленого осмислення і засвоєння нового матеріалу;

г) на уроках хімії, фізики учитель організовує лабораторну роботу з метою осмислення і засвоєння нового матеріалу з використанням підручника.

Двічі повертатись до нового матеріалу передовим учителям дозволяє виклад нового матеріалу укрупненими блоками, тобто пояснення на одному уроці 3-4 нових тем, що сприяє

вивільненню часу для наступної роботи з поглиблення і розширення знань та формування практичних умінь і навичок.

Осмислення знань - це заглиблення в суть явищ, процесів. Воно передбачає насамперед розкриття внутрішніх закономірних зв'язків і відношень між об'єктами вивчення або в середині об'єктів, між їх складовими елементами.

Основними прийомами й операціями в осмисленні є аналіз і синтез, абстрагування і конкретизація, порівняння і узагальнення, застосування логічного і генетичного (історичного) підходу, моделювання, системний аналіз тощо.

З метою осмислення на уроці нового матеріалу учитель може запропонувати учням відповісти на питання підручника, усно скласти тези виучуваного матеріалу, відтворити про себе правила, формули та інші теоретичні положення. Важливо при цьому звернути увагу учнів не тільки на засвоєння фактів, подій і теоретичних висновків, які з них випливають, а й на глибоке осмислення тих світоглядних, моральних, естетичних ідей, які містяться в новому матеріалі.

Узагальнення і систематизація знань. Під узагальненням розуміють мислене виділення яких-небудь властивостей, які належать певному класу предметів; перехід від одиничного до загального. Систематизація - це мисленева діяльність, у процесі якої виучувані об'єкти організовуються в певну систему на основі вибраного принципу. Вищою формою систематизації є організація виучуваного і засвоєного раніше матеріалу в систему знань, у якій розрізняють основи (поняття, факти, постулати) і наслідки.

Узагальнення і систематизація як етап уроку має визначити послідовність і підпорядкованість вивчених на уроці і засвоєних раніше споріднених понять на основі встановлених між ними істотних зв'язків і взаємозалежності, визначити місце виучуваного поняття в системі відповідних знань.

Підбиваючи **підсумки уроку**, вчитель коротко повідомляє, якими знаннями оволоділи учні, як працював клас, окремі учні.

Домашнє завдання не слід давати наспіх. Необхідно пояснити зміст роботи, способи і послідовність її виконання. В окремих випадках доцільно перевірити, як учні зрозуміли зміст домашньої роботи.

Крім своєї важливої переваги - можливості досягати на одному уроці декількох цілей, комбінований урок має і недоліки. Вони полягають у тому, що в учителя не вистачає часу не тільки на засвоєння нових знань, а й на інші види пізнавальної діяльності. Продуктивність усіх етапів знижується ще й тому, що значно виріс обсяг знань, які вивчаються на уроці, у багатьох школах переповнені класи, що ускладнює управління пізнавальними процесами, погіршилось ставлення учнів до навчання.

У зв'язку з цим виникли і практикуються інші типи уроків, на яких учні займаються переважно яким-небудь одним видом діяльності: *уроки засвоєння нових знань; формування нових умінь; узагальнення і систематизації знань, умінь; застосування знань, умінь на практиці; контролю і корекції знань.*

Структура цих типів уроків складається здебільшого з трьох частин:

1) організації роботи - перевірки домашнього завдання, актуалізації опорних знань, навичок і умінь; мотивації учіння; повідомлення теми, мети, завдань уроку,

2) головної частини - формування, засвоєння, повторення, закріплення, узагальнення, систематизації знань, умінь; контролю;

3) підведення підсумків і домашнього завдання.

Елементи уроку

1. **Організаційна частина.**

2. **Мотивація навчальної діяльності.**

3. **Перевірка знань учнів.**

4. **Стимулювання навчальної діяльності.**

5. **Актуалізація опорних знань.**

6. **Пояснення нового матеріалу.**

7. **Діагностика засвоєння учнями знань.**

8. Закріплення нового матеріалу.

9. Підсумки уроку.

10. Повідомлення домашнього завдання.

1. Організаційна частина

До неї належать привітання, перевірка підготовленості учнів до уроку, виявлення відсутніх, повідомлення плану роботи.

Мета її — мобілізувати дітей до праці, активізувати їх увагу, створити робочу атмосферу на уроці.

2. Мотивація навчальної діяльності

Передбачає формування в учнів потреби вивчення конкретного навчального матеріалу.

Містить повідомлення теми, мети та завдань уроку.

Виникненню мотивів для навчання сприяє чітке усвідомлення його мети — кінцевого, запланованого результату спільної діяльності викладача й учнів.

3. Перевірка знань учнів

Перевірка письмового домашнього завдання, яку проводять різними методами контролю залежно від поставленої мети: усна перевірка (опитування), вибіркова письмова перевірка за допомогою карток-завдань.

4. Стимулювання навчальної діяльності

Необхідне для розвитку в учнів зацікавленості до вивчення нової теми.

Може здійснюватися за допомогою введення додаткової (вторинної) навчальної інформації, після чого буде викладатись основна, а також завдяки створенню викладачем проблемних, імітаційних або ігрових ситуацій.

5. Актуалізація опорних знань

Для забезпечення узгодження між викладеною вчителем інформацією та сприйняттям, засвоєнням, осмисленням її учнями.

Щоб пояснення було зрозумілим, учням необхідно нагадати попередній вивчений матеріал, на базі якого засвоюватимуться нові знання.

6. Пояснення нового матеріалу

Полягає не тільки у викладанні, а й у керуванні процесом засвоєння учнями нових знань.

Для успішного засвоєння учнями нових знань викладачеві необхідно подбати про їх сприймання, розуміння, закріплення і застосування.

Бажано щоб під час пояснення нового матеріалу між учнями і вчителем існував зворотний зв'язок для з'ясування незрозумілих моментів.

7. Діагностика правильності засвоєння учнями знань

Допомагає викладачеві, учням з'ясувати причину нерозуміння певного елемента змісту, невміння чи помилковості виконання інтелектуальної або практичної дії.

Вона може бути здійснена за допомогою серії оперативних короткочасних контрольних робіт (письмових, графічних, практичних), усних фронтальних опитувань.

За допомогою комп'ютерної техніки діагностика може бути здійснена особливо оперативно.

Результати її відкривають для викладача чітку картину диференційованості учнів за рівнем засвоєння навчального матеріалу.

Нестандартні уроки

На небезпечну тенденцію зниження інтересу учнів до занять, яка появилася у нашій школі ще в середині 70-х років, масова практика відреагувала нестандартними уроками, головною метою яких є пробудження й утримання інтересу школярів до навчальної праці. Нестандартний урок - це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання, методiku проведення таких занять.

Найпоширенішими типами нетрадиційних уроків є: уроки-прес-конференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, уроки-занурення, уроки-змагання, уроки типу КВК, уроки-консультації, телеуроки, кіноуроки, комп'ютерні уроки, театралізовані уроки, уроки з груповими формами роботи, уроки взаємного навчання учнів, уроки творчості, уроки, які ведуть учні, уроки-заліки,

уроки-сумніви, уроки-творчі звіти, уроки-формули, уроки-конкурси, уроки-фантазії, уроки-"суди", уроки пошуку істини, уроки-концерти, уроки-діалоги, уроки-ролеві ігри, уроки-дискусії, уроки-подорожі, уроки-екскурсії, інтегральні уроки тощо.

Нестандартні уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. У них незвичайні задум, організація, методика проведення. Тому багато педагогів бачать у них прогрес педагогічної думки, правильний крок у напрямку демократизації школи. З іншого боку - перетворювати нестандартні уроки в головну форму роботи, вводити їх у систему недоцільно через відсутність серйозної пізнавальної праці, невисокої результативності, великої втрати часу.

Підготовка уроку

Підготовка уроку - це вибір такої організації навчально-виховного процесу, яка в даних конкретних умовах забезпечить найвищий кінцевий результат.

«Кожний урок повинен бути для наставника завданням, до виконання якого він прагне, обдумуючи його завчасно: кожним завданням необхідно чогось досягти, зробити подальший крок і змусити весь клас зробити цей крок...» (К.Д. Ушинський)

У підготовці учителя до уроку виділяється три етапи: *діагностика, прогнозування, планування*. При цьому передбачається, що учитель добре знає фактичний матеріал, впевнено володіє ним, у нього немає проблем з освітніми завданнями.

Діагностика зводиться до уточнення всіх обставин проведення уроку: можливостей учнів, мотивів їхньої діяльності та поведінки, інтересів і здібностей, запитів і нахилів, рівня підготовки, характеру навчального матеріалу, його особливостей, структури уроку, а також аналізу всіх витрат часу в навчальному процесі - на актуалізацію опорних знань, засвоєння нового матеріалу, закріплення і систематизацію, контроль і корекцію знань, умінь. Результатом діагностики повинна бути діагностична карта уроку.

Прогнозування забезпечує оцінку різних варіантів проведення майбутнього уроку і вибір з них найоптимальнішого.

Планування - завершальна стадія підготовки, в ході якої створюється план управління пізнавальною діяльністю учнів. У плані молодого учителя повинні відображатися такі моменти:

- дата проведення уроку і його номер за тематичним планом;
- назва теми уроку і класу, в якому він проводиться;
- цілі і завдання освіти, виховання і розвитку учнів;
- структура уроку з вказівкою послідовності його етапів і приблизного розподілу часу за ними;
- зміст навчального матеріалу;
- методи і прийоми роботи учителя в кожній частині уроку;
- навчальне обладнання, необхідне для проведення уроку;
- домашнє завдання.

План-конспект повинен бути детальним. Ця вимога виведена з практики: нікому ще не вдалося стати майстром без осмислення в усіх подробицях організації уроку, який має проводитися.

Навчання онлайн — це уже нестандартний урок. Оглянемо, які ще уроки застосовують у початкових класах, щоб урізноманітнити навчальний процес. За структурою нестандартний урок може як відрізнятись, так і бути схожим на традиційний. Під час дистанційного навчання теж можна організувати цікаві уроки та застосувати нестандартні прийоми. Етапи традиційного уроку мають класичну структуру, за якою педагоги працюють щодня. Під час нестандартних уроків застосовують інші форми роботи.

Оригінальні прийоми, використані під час уроку: збуджують інтерес і допитливість учнів формують активну позицію дітей забезпечують швидке запам'ятовування, розуміння і засвоєння навчального матеріалу. Підготовка нестандартного уроку для вчителя — трудомісткий тривалий процес. Але, на відміну від традиційного, під час нестандартного уроку основну пізнавально-організаційну і творчу активність педагог очікує від учнів.

Успіх уроку значною мірою залежить від підготовки до нього вчителя
Підготовка складається з двох етапів

1. Попередій етап передбачає:

- вивчення навчальної програми;
- усвідомлення мети і завдань навчальної дисципліни;
- знайомство вчителя з навчальними посібниками, педагогічної та методичної літератури;
- орієнтування в змісті суміжних навчальних дисциплін;
- визначення стилю викладання в класі інших вчителів;
- ознайомлення з особливостями учнів.

Плануючи роботу з конкретної теми вчитель має :

- ❖ визначити місце теми в системі курсу;
- ❖ продумати нові ідеї, поняття, вміння навички, які потрібно сформувати;
- ❖ продумати які знання з вивчених раніше розділів програм слід використати для розуміння нового матеріалу;
- ❖ до яких питань вивчених раніше розділів програми слід використати, для розуміння нового матеріалу;
- ❖ повернутися до питань які були не зрозумілі раніше;
- ❖ пов'язати теорію з практикою;
- ❖ знати як встановити зв'язок з іншими предметами;
- ❖ визначити які нові знання вчитель повинен повідомити учням, а які дати на самостійне опрацювання окремим учням;
- ❖ які тренувальні вправи та творчі роботи запропонувати учням;
- ❖ вплинути на емоційне переживання школярів;
- ❖ завершити тему і домогтися, щоб всі учні повноцінно засвоїли матеріал.

Другий етап: Безпосередній

Формування мети і завдання уроку

- освітня
- розвиваюча
- виховна

Визначення обсягу і змісту навчального матеріалу

Вибір форм організації навчання

Вибір методів і прийомів навчання

Наочно - технічне оснащення уроку

Визначення змісту й методики виконання

Складання плану – конспекту уроку

Перевірка готовності вчителя до уроку

Перевірка готовності учнів до уроку